

بررسی ایرادات قاعده تعدد مجازات در خصوص معاون و مباشر جرم در جرایم تعزیری

علمی و پژوهشی

درجه پنج و شش از منظر سیاست قانونگذاری و قواعد حقوق کیفری^۱

سید محمد صادق حسینی *

دکتر جلال‌الدین قیاسی **

چکیده

تعدد جرم از جمله عوامل مشدده مجازات است. قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ مجازات شخصی که مرتکب چند جرم تعزیری درجه یک تا شش شود را تشدید کرده است که نتیجه آن اجرای مجازات اشد از بین محکومیت‌های متعدد است؛ از سویی دیگر قانون‌گذار تشدید مجازات و اجرای مجازات اشد را در مورد جرائم تعزیری هفت و هشت جاری نکرده است و از قاعده جمع مجازات‌ها در این دو درجه از جرایم پیروی کرده است. علاوه بر این مجازات معاون یک تا دو درجه پایین‌تر از مجازات جرم ارتكابی است؛ حال اگر فردی در دو یا چند جرم تعزیری درجه پنج یا شش معاونت کند، بعضاً مجازات وی از مجازات مرتکب اصلی فراتر می‌رود. هدف این تحقیق بررسی مواردی است که در آن مجازات معاون به نسبت مباشر شدیدتر و سنگین‌تر است. در این مقاله ابتدا مواد قانون مجازات اسلامی در خصوص معاونت در جرم و تعدد در جرم مورد بررسی قرار گرفته فروض مختلف معاونت در جرایم تعزیری در درجات مختلف ذکر گردیده است. همچنین نظریات مشورتی که در قانون مجازات اسلامی در است زمینه وجود دارد، مورد تحقیق قرار گرفته است. در پایان نتیجه‌ای که به آن دست می‌یابیم این است که می‌توان با الهام گرفتن از آرای وحدت رویه و نظریات مشورتی که ملاک مشترکی با این بحث دارد و همچنین تمسک به اولویت چنین در نظر گرفت که مجازات معاون نیز نباید شدیدتر از مجازات مباشر باشد. ضمناً عدالت و انصاف و قاعده تناسب جرم و مجازات نیز مؤید چنین نظری می‌باشد. با این حال هنوز در این زمینه ایراد قانونی وجود دارد و راهکار آن چیزی جز اصلاح مواد مرتبط در قانون مجازات اسلامی نمی‌باشد.

کلید واژه‌ها: تعدد جرم، تعدد مجازات، مباشر جرم، معاون جرم، جرم تعزیری درجه پنج و شش

۱- تاریخ وصول: (۱۳۹۹/۰۴/۰۳) تاریخ پذیرش: (۱۴۰۰/۰۲/۲۴)

* دکتری تخصصی حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه قم، قم، ایران (نویسنده مسئول)

sadegh.hosseini70@gmail.com

** دانشیار، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه قم، قم، ایران

۱- مقدمه

ارتکاب جرائم متعدد نشانه ناسازگاری و حالت خطرناک بزهکار است در مورد تکرار جرم نیز همین حالت است و تکرار جرم بعد از اجرای قطعی مجازات نشانه حالت خطرناک مجرم و عدم موفقیت بزهکار در تطابق خود با جامعه بعد از اجرای جرم است. مجرمی که پس از اجرای مجازات، مرتکب جرم دیگری می‌شود، نیازمند سیاست کیفری مجزایی است. بنابراین فکر ایجاد قاعده‌ای تحت عنوان تعدد جرم از آن‌جا ناشی شده که افراد در ارتکاب جرم، مرتکب اعمال مادی متعدد می‌شده‌اند که هر یک به تنهایی موجد ضرر و زیان برای جامعه بوده است (مقدم، ۱۳۵۱، ۹۵). از سوی دیگر عامل «زمان» در حقوق جزا چه از بعد ماهیتی و چه در بعد شکلی بسیار مؤثر است. (جلایان صالح؛ مؤمنی؛ صابریان؛ روحانی مقدم، ۱۴۰۰، ۳۸)

لکن گاه مشاهده می‌گردد که در مواردی از تعدد مادی جرم، مجازات معاون جرم بیش از مجازات مباشر جرم می‌باشد. این مسأله‌ای است که می‌بایست به آن پرداخته شود. فرضی را در نظر بگیریم که شخصی سه فقره سرقت تعزیری درجه شش (خواه جرایم یکسان باشند خواه متفاوت) (ماده ۶۶۱ بخش تعزیرات قانون مجازات اسلامی) مرتکب گردد. در این فرض مباشر به مجازات اشد (حداکثر دو سال حبس و ۷۴ ضربه شلاق تعزیری) محکوم می‌گردد؛ ولی معاون این سه جرم با توجه به این که مجازات معاونت در جرایم تعزیری، یک تا دو درجه پایین‌تر از مجازات جرم ارتكابی است، به مجازات تعزیری درجه هفت یا هشت محکوم می‌گردد و همان‌گونه که می‌دانیم مجازات‌های تعزیری درجه هفت و هشت با یکدیگر جمع می‌گردند و در این فرض مجازات‌های حبس معاون با یکدیگر جمع‌گردد. چنین فرضی در مواردی نیز که جرایم ارتكابی متعدد و مختلف است، در درجات مختلفی از مجازات تعزیری پابرجاست. برای مثال جرم جاسوسی (ماده ۵۰۲ بخش تعزیرات قانون مجازات اسلامی) و جرم معاونت در خیانت در امانت (ماده ۶۷۴ بخش تعزیرات قانون مجازات اسلامی) هر دو درجه پنج هستند. حال اگر دادگاه مجازات معاون را دو درجه پایین‌تر در نظر بگیرد، مجازات‌های درجه هفت معاون با یکدیگر جمع می‌شود؛ لکن در خصوص مباشر، وی فقط به مجازات اشد محکوم می‌شود. بنابراین ضرورت این تحقیق که در آن به لزوم عدم تشدید مجازات معاون به نسبت مباشر جرم و همچنین راهکارهای جلوگیری از این امر پرداخته شده است، بررسی راهکارهای

جلوگیری از شدیدتر شدن مجازات معاون به نسبت مباشر در فرض تعدد جرم در درجات تعزیری درجه پنج و شش است. این ضرورت و راهکارهای حل این مشکل از طریق بررسی مواد قانون مجازات اسلامی در خصوص معاونت در جرم و تعدد در جرم و واکاوی فروض مختلف معاونت در جرایم تعزیری در درجات مختلف، همچنین ذکر نظریات مشورتی که در قانون مجازات اسلامی در است زمینه وجود دارد، به دست آمده است.

فرضیه و سؤال حاکم بر کل مقاله که عبارات مقاله ناظر به پاسخ به آن و اثبات و یا ابطال آن هستند این است که چنین ایرادی به قانون وارد است و شاید تنها بتوان با استفاده از نهاد تخفیف (نظیر بند «ح» ماده ۳۸ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲) نسبت به مجازات معاون تخفیف لحاظ کرد تا مجازات وی بیش‌تر از مجازات مباشر جرم نباشد و هیچ راهکار و ظرفیت قانونی دیگری برای حل این مشکل وجود ندارد.

۲- نظریه مجازات اشد در تعدد جرم

یکی از عوامل عمومی تشدید مجازات که مورد قبول فقها قرار گرفته است، تعدد جرم و ارتکاب مجدد همان جرم می‌باشد (شامبیاتی، ۱۳۸۴، ۱۵۴). تعدد مادی که در گذشته در متون نویسندگان حقوقی بیشتر تحت عنوان «تعدد حقیقی» ذکر شده است، (خواججه‌نوری، ۱۳۴۶، ۳۵) به تعبیر حقوقی وضعیتی است که حدوث آن دارای اثر حقوقی می‌باشد (ذاکرحسین، ۱۳۸۸، ۲۸). متأسفانه قانون‌گذار تعدد مادی را تعریف نکرده تا به یافتن حکم مسئله کمک کند و فقط مقررات و احکام آن را در ماده ۱۳۴ قانون مجازات اسلامی بیان نموده است (فخر، ۳۹۵، ۶۹). علل تشدید مجازات در نظام کیفری اسلام از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است؛ زیرا تعیین مجازات متناسب با بزه انجام شده سبب رعایت اصول انسانی و اسلامی، مثل اصل عدالت کیفری و تناسب بین جرم و مجازات می‌شود و این امر سلامت روانی جامعه را بیشتر تأمین می‌کند. (واعظی، ۱۳۸۹، ۱۸۵ و ۲۰۶).

تعدد جرم که یکی از عوامل تشدید کننده مجازات و ابزاری برای فردی کردن مجازات است، برای نخستین بار توسط قانونگذار در فصل هفتم «قانون مجازات عمومی ۱۳۰۴» با عنوان «در تعدد جرم» مقرر گردید. بر اساس ماده ۳۱ این قانون، هرگاه فعل واحد دارای عناوین مجرمانه متعدد باشد،

می‌بایست مجازات جرمی داده شود که مجازات آن اشد است. (اعظمی، حیدری، جعفری، ۱۳۹۷، ۱۹۰). در تعدد مادی، فعل متعدد است و نتایج نیز متعدد است (گلدوزیان، ۱۳۸۳، ۵۵) و شخص مرتکب رفتارهای متعددی می‌شود که هر یک از آن‌ها جرم تعزیری محسوب می‌شود (بهره‌مند، ۱۳۹۶، ۵۸). قانون‌گذار در ماده ۱۳۴ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ نیز با پیروی از همین ملاک‌ها تعدد جرایم ارتكابی را عامل تشدید کننده مجازات در نظر گرفته است. بنابراین به صورت کلی در تعدد جرم رفتارهای ارتكابی مباشر که وصف مجرمانه دارند، متعدد می‌باشند؛ خواه آن رفتارها یک جرم تعزیری بوده و در دفعات مختلف ارتكاب یافته باشند، خواه چند جرم مختلف تعزیری باشند.

البته در خصوص نظریه مجازات اشد نیز ایراداتی مطرح شده است که قابل توجه می‌باشد؛ (پیمانی، ۱۳۷۴، ۳۰) نخستین ایراد این‌که، اجرای فقط یک مجازات نسبت به مرتکب جرائم متعدد که نتیجه آن بلا مجازات ماندن بقیه جرائم او است، درواقع تشویق بزهکاری است که توانسته با توسل به ترفندهای گوناگون موجبات دستگیر نشدن و عدم تعقیب کیفری خود را برای مدت کم‌وبیش طولانی فراهم نماید و به عبارت دیگر پاداش و جایزه‌ای است از طرف جامعه به بزهکار زیرکی که راه فرار از مجازات را خوب می‌دانسته است. دومین ایراد به این سیستم تشویق مرتکب است به ارتكاب جرائم خفیف‌تر دیگر بعد از ارتكاب یک جرم نسبتاً مهم؛ زیرا که بزهکار اطمینان دارد که با هر تعداد جرمی که مرتکب می‌شود، پس از دستگیری و محاکمه فقط مجازات شدیدترین جرم را درباره او اعمال خواهند نمود. سومین ایراد این‌که، در مواردی که جرائم ارتكابی از انواع مختلف باشند، تعیین مجازات اشد مشکل خواهد بود، بخصوص اگر مرتکبین از درجات و طبقات مختلف جامعه باشند و تأثیر منفی مجازات بر روی آنان ملاک شدت و ضعف مجازات دانسته شود. مورد دیگر نیز که موضوع بحث ما می‌باشد، شدیدتر بودن مجازات معاون نسبت به مباشر در تعدد مادی برخی از درجات جرم تعزیری است.

۳- معاونت در جرم و نحوه تعیین مجازات آن

بر اساس آیه دوم سوره مائده همکاری در اهداف باطل و اعمال نادرست و ظلم و ستم مطلقاً ممنوع است (مکارم شیرازی، ۱۳۷۶، ۲۵۳). همچنین آیات و روایاتی متعدد در خصوص معاونت وجود دارد مثلاً پیامبر اکرم (ص) فرمودند: هرکس حتی به سطری در قتل شخص مسلمانی معاونت نماید،

روز قیامت بر پیشانی وی نوشته شده است: مایوس از رحمت خداوند» (طوسی، ۳۷۸، ۲۸۵) و یا حدیثی که امام حسین (ع) از پیامبر اکرم (ص) نقل می‌نمایند: «کسی که گلی بخورد و بعد بمیرد، کمک به خودکشی کرده است» (شیخ انصاری، ۱۳۹۰، ۱۷).

واژه معاون، کلمه‌ای عربی و اسم فاعل باب مفاعله از ریشه «عون» به معنای کمک کننده و پشتیبان در کار است. معاونت از لحاظ لغوی، مصدر جعلی و ترکیبی از معاون و حرف «ت» به معنای معاون بودن است (قیاسی، ۱۳۹۰، ۱۴۰). معاونت در لغت به معنای پشتیبانی، کمک رساندن و یاری نمودن است (ابن منظور، ۱۴۱۴، ۲۹۸) از دیدگاه امام خمینی (ره) معاونت تهیه مقدمات و اسباب معصیت برای کسی است که قصد ارتکاب آن را دارد (خمینی، ۱۴۵۱، ۲۱۱). در میان اهل سنت تعریفی از معاونت بین نشده و فقط ذکر شده که بحث اعانه در باب‌هایی نظیر «صید» یا «حیل» بیان شده است (عبدالمعظم، ۱۴۱۹، ۱۳۸).

در ماده ۱۲۷ قانون مجازات اسلامی قانون‌گذار از نظام خاصی پیروی نموده است. توضیح آن‌که مجازات معاون بر اساس مجازات مباشر در نظر گرفته شده است و مجازات معاونت، پیرو و وابسته به جرم اصلی است. به عبارتی معاونت یک عنوان مجرمانه مستقل نیست بلکه امری فرعی و تبعی است؛ لذا تحقق آن منوط به تحقق فعل مجرمانه اصلی است. از آنجایی که نحوه تعیین مجازات معاون و مبحث اصلی این مقاله با بحث عاریه‌ای بودن مجازات معاون ارتباط مستقیمی دارد، ذکر این نکته خالی از فایده نیست که استعاره مجرمیت خود به دو نوع مطلق و نسبی تقسیم می‌شود (میرمحمدصادقی، ۱۳۹۰، ۳۷۳). در استعاره مطلق مجرمیت، اصل بر تساوی مجازات مباشر و معاون است؛ یعنی همچنان که جرم بودن معاونت عاریه‌ای است مجازات آن‌هم عاریه‌ای است و علت آن‌هم این است که چون معاون و مباشر دارای وحدت قصد می‌باشند مجازاتشان هم واحد است. در استعاره نسبی مجرمیت، مجازات معاون متناسب با مجازات مباشر و نوعاً کمتر از آن است؛ زیرا نقش معاون در تحقق جرم، کمتر از نقش مباشر می‌باشد (اصغری، رضانی، ۱۳۹۶، ۶۴). بنابراین مجازات معاون باز مجازات مباشر عاریه گرفته شده است که و این عاریه نیز به صورت نسبی می‌باشد.

۴- مجازات معاون و مباشر در فرض تعدد جرم

در ابتدای بحث این گونه ذکر شد که فرضیه و راهکار اولیه جهت عدم شدیدتر شدن مجازات معاون به نسبت مباشر این است که شاید تنها بتوان با استفاده از نهاد تخفیف (نظیر بند «ح» ماده ۳۸ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲) نسبت به مجازات معاون تخفیف لحاظ کرد تا مجازات وی بیش‌تر از مجازات مباشر جرم نباشد. لکن به این فرضیه نیز انتقاداتی وارد است از جمله این که تخفیف مجازات بر اساس ماده ۳۷ قانون مجازات اسلامی امری اختیاری و در اختیار دادگاه می‌باشد؛ همچنین با توجه به ماده ۳۸ قانون مجازات اسلامی جهت اعمال همین تخفیف نیز مداخله ضعیف معاون جرم شرط است. از طرف دیگر می‌بایست در نظر داشت که اگر مجازات مباشر نیز تخفیف یابد، کماکان مجازات معاون جرم سنگین‌تر از وی خواهد بود. بنابراین همان‌گونه که می‌بینیم این فرضیه دارای نقدهایی اساسی است. در ادامه جهت تبیین بحث، فروض مختلف همکاری معاون و مباشر در ارتکاب جرایم تعزیری مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

۴-۱ - فروض مختلف تعدد جرم مباشر و معاون

در تعدد مادی جرم، در خصوص معاون و مباشر جرم، چهار حالت متصور است. با بررسی فروض مختلف تعدد مادی جرم، مشخص می‌گردد فقط در فرضی که جرایم ارتكابی در چه پنج و شش یا چند جرم درجه پنج و یا شش تعزیری است، مجازات معاون بیش از مباشر می‌باشد. در ادامه بررسی این فروض مختلف و همچنین راهکار برطرف نمودن این مسأله، موضوعی است که در ادامه به آن پرداخته خواهد شد:

۱- حالتی که جرایم ارتكابی همگی چند جرم درجه هفت یا هشت یا چند جرم درجه هفت و هشت است. (خواه جرایم از یک نوع باشند، خواه متفاوت) این جرایم به لحاظ کم بودن مجازات قانونی آن‌ها در نظام کیفری ایران به «جرایم خرد» شهرت یافته‌اند، (جوانمرد، نوروزی، ۱۳۸۸، ۱۲۷-۱۴۴) برای مثال جرایم هجو (ماده ۷۰۰ قانون مجازات اسلامی، قسمت تعزیرات) و تکدی (ماده ۷۱۲، قسمت تعزیرات قانون مجازات اسلامی). در این فرض با توجه به این که هم در خصوص معاون و هم در خصوص مباشر، تعدد جرم اعمال و اجرا نمی‌شود و مجازات تعیین شده برای تمام جرایم ارتكابی با یکدیگر جمع می‌شوند، هیچ مشکلی وجود ندارد و میزان مجازات معاون از مجازات مباشر فراتر نمی‌رود و این فرض از

بحث ما خارج است.

۲- مباشر به همراه معاون جرم چند جرم انجام می‌دهند که یکی از جرایم درجه هفت باشد، مثل ورود به قهر و غلبه داخل ملک دیگری (ماده ۶۹۱) و جرم دیگر درجه یک تا شش است؛ نظیر سرقت تعزیری مشمول ماده ۶۶۱ قانون مجازات اسلامی. در این فرض نیز با توجه به این که مجازات جرم تعزیری درجه هفت با مجازات جرم درجه یک تا شش جمع می‌شود نیز مشکلی پیش نمی‌آید و این فرض نیز از بحث ما خارج است.

۳- تمام جرایم ارتكابی مستوجب مجازات تعزیری درجه یک تا چهار باشند. (برای مثال جرایم آدم‌ربایی در ماده ۶۲۱ و تشکیل دسته یا جمعیت به قصد برهم زدن امنیت کشور در ماده ۴۹۸ قانون مجازات اسلامی) در این فرض نیز با توجه به این که مجازات معاون حداکثر می‌تواند دو درجه پایین‌تر از مباشر و درجه شش در نظر گرفته شود، بنابراین برای هر دو شخص مباشر و معاون، مجازات اشد در نظر گرفته می‌شود و در فرض سوم نیز مجازات مباشر سنگین‌تر از مجازات معاون است.

۴- این فرض چهارم است که موضوع بحث است. با توجه به بند «ت» ماده ۱۲۷ قانون مجازات اسلامی، مجازات معاونت در جرائم تعزیری به میزان یک تا دو درجه پایین‌تر از جرم ارتكابی است، اگر فردی در جرائم درجه پنج و شش تعزیری معاونت نماید به مجازات درجه هفت یا هشت محکوم می‌گردد؛ به‌عنوان مثال در جرائم علیه امنیت می‌توان به دو ماده مهم ۵۱۰ و ۵۱۱ اشاره کرد. بر اساس ماده ۵۱۰ قانون مجازات اسلامی (کتاب تعزیرات): «هر کس به قصد بر هم زدن امنیت ملی یا کمک به دشمن، جاسوسانی را که مأمور تفتیش یا وارد کردن هرگونه لطمه به کشور بوده‌اند شناخته و مخفی نماید یا سبب اخفای آن‌ها بشود به حبس از شش ماه تا سه سال محکوم می‌شود.» همچنین ماده ۵۱۱ مقرر می‌دارد: «هر کس به قصد بر هم زدن امنیت کشور و تشویق اذهان عمومی تهدید به بمب‌گذاری هواپیما، کشتی و وسایل نقلیه عمومی نماید یا ادعا نماید که وسایل مزبور بمب‌گذاری شده است علاوه بر جبران خسارت وارده به دولت و اشخاص به شش ماه تا دو سال حبس محکوم می‌گردد.» در این فرض است که مجازات معاون با توجه به جمع شدن

مجازات وی از مجازات مباشر جرم بیشتر می‌شود. دلیل این امر نیز واضح است. در خصوص مباشر جرم تنها مجازات اشد، اعمال و اجرا می‌گردد؛ حال آن‌که در خصوص معاون وی، مجازات‌های وی که یک تا دو درجه پایین‌تر از مباشر است، چون درجه هفت و هشت می‌باشد، با یکدیگر جمع می‌گردند.

موضوعی که در ابتدای امر و با نگاه اولیه به قاعده اصلی یعنی تشدید مجازات و اجرای مجازات اشد از یک‌سو و عدم اجرای مجازات اشد در جرائم تعزیری هفت و هشت مورد تردید واقع می‌گردد این است که هدف قانون‌گذار از مستثنا کردن جرائم تعزیری درجه هفت و هشت از جرگه جرائم سنگین‌تر آیا واقعا برخورد با مسامحه با مرتکبین چنین جرائمی و تخفیف بوده یا خیر و اگر فرض را بر این قرار دهیم که اگر هدف قانون‌گذار تخفیف در خصوص این جرایم بوده است، آیا واقعا به هدف خویش رسیده است یا خیر؟ برای مثال در ماده ۲۵ قانون مجازات اسلامی، قانون‌گذار چنین جرائمی را فاقد سابقه محکومیت مؤثر کیفری دانسته و حتی شروع به چنین جرائمی در ماده ۱۲۲ قانون مذکور جرم انگاری نگردیده است. همچنین با بررسی نهادهای تخفیفی قانون مجازات اسلامی از جمله تعویق صدور حکم، تعلیق اجرای مجازات، آزادی تحت سامانه‌های رایانه‌ای و ... همواره از جرائم تعزیری هفت و هشت نام می‌برد تا جایی که حتی مجازات حبس ارتکاب عمدی جرم درجه هشت را قطعاً و جرم درجه هفت را با شرایطی مشمول مقررات جایگزین حبس قرار می‌دهد. بنابراین مشاهده می‌گردد که هرچه درجه مجازات پایین‌تر می‌رود، قانون‌گذار نگاه سهل‌انگارانه‌تری را نسبت به مرتکبین این جرائم نسبت به جرائم یک تا شش دارد، چراکه از عدالت به دور است که در فرضی که شخصی مرتکب دو جرم X و Z شود و یا دو بار جرم Z را مرتکب گردد، در خصوص مباشر چنین جرایمی مجازات اشد اجرا می‌گردد، لکن در خصوص معاون وی مجازات‌ها جمع می‌گردد؛ در حالی که به نظر می‌رسد چنین مقصودی از قانون‌گذار حکیم بعید است.

البته لازم به ذکر است در حدود که قانون‌گذار مقرر نموده است در صورت یکسان بودن جرایم ارتكابی یک مجازات اجرا می‌شود (ماده ۱۳۲ قانون مجازات اسلامی) این موضوع با مبنای تخفیف در حدود همخوانی دارد، اما در خصوص تعزیرات ما چنین مبنایی نداریم. بنابراین قاعده جمع مجازات‌ها در جرایم تعزیری اصل و مبنای می‌باشد و در واقع این‌گونه نیست که قانون‌گذار در جرایم تعزیری درجه هفت و هشت، تخفیف و مسامحه نموده باشد؛ بلکه اصل را جاری نموده و در واقع در

خصوص جرایم تعزیری درجه یک تا شش در خصوص مرتکبین چنین جرایمی مسامحه نموده است. دلیل این امر را شاید بتوان جلوگیری از طولانی شدن محکومیت حبس مرتکبین چنین جرایمی است، فرضی را در نظر بگیریم که شخصی پنج فقره جرم تعزیری درجه دو انجام دهد، در این فرض اگر مجازات‌های تعزیری درجه یک تا شش نیز با یکدیگر جمع می‌شدند، شخص مرتکب به صد سال حبس تعزیری محکوم می‌شد. بنابراین قانون‌گذار جهت جلوگیری از طولانی شدن حبس چنین اشخاصی و در پی آن تحمیل هزینه به دولت جهت تأمین هزینه‌های زندان این اشخاص و سایر عوارض حبس از جمله ایجاد مشکلات متعدد برای خانواده زندانی و... قاعده جمع مجازات در چنین جرایمی جاری ننموده است و مجازات اشد را در نظر گرفته است. این امر نیز قابل نقد است؛ شاید بتوان چنین دلایل یا توجیهاتی را در خصوص مجازات حبس تعزیری پذیرفت، اما آیا سایر مجازات‌ها نظیر شلاق تعزیری و یا جزای نقدی نیز امکان تجمیع ندارند؟ به خصوص وقتی به این نکته توجه گردد که جمع مجازات جزای نقدی چه بسا در کنار بازدارندگی و مجازات شدیدتر مرتکب جرایم متعدد، نفع مادی برای صندوق دولت نیز داشته باشد، حتی این نظریه اجرای مجازات اشد تضعیف می‌گردد. در نتیجه از مجموعه مباحث چنین نتیجه می‌گیریم که جمع مجازات معاونی که محکومیت وی مجازات تعزیری درجه هفت یا هشت یا هفت و هشت در نظر گرفته شده است، بر اساس اصل است.

۲-۴ - نحوه جلوگیری از شدیدتر شدن مجازات معاون جرم به نسبت مباشر

بر اساس قسمت دوم ماده ۴۷ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰ در مواقعی که شخصی مرتکب دو جرم کامل و تام می‌شد که آن جرایم، جرایم یکسانی بودند، آن شخص فقط به یک مجازات محکوم می‌شد و آن مجازات در خصوص آن شخص تشدید می‌شد. تشدید مجازات آن شخص نیز بر اساس رأی وحدت رویه شماره ۶۰۸ مورخ ۱۳۷۵/۶/۲۷ نمی‌بایست از حداکثر مجازات تعیین شده برای آن جرم تجاوز نماید (پوربافرانی، ۱۳۸۴، ۳۶). مفاد همین رأی وحدت رویه در نظرات مشورتی شماره ۷/۲۲۵۸ مورخ ۱۳۷۸/۶/۲ و ۷/۵۰۸۴ مورخ ۱۳۸۰/۶/۲۵ تکرار شده است. (همان، ۴۱)

برای مثال زمانی که شخصی مرتکب دو فقره جرم خیانت در امانت می‌شد، با توجه به یکسان بودن

این جرایم، مجازات چنین جرایمی جمع نمی‌شدند و فقط تا حداکثر مجازات تعیین شده برای آن جرم تشدید می‌گردید.

حال اگر چنین شخصی مرتکب یک فقره جرم تام و یک شروع به جرم و یا دو جرم مختلف و متفاوت می‌گردید، در این فرض مجازات‌ها جمع می‌گردیدند. همان‌گونه که می‌بینیم این امر بر خلاف عدالت و انصاف بود؛ زیرا مرتکب دو جرم تعزیری یکسان مجازات کمتری از چنین مرتکبی متحمل می‌شد. در نتیجه اداره حقوقی قوه قضائیه، طی چهار نظریه مشورتی به شماره ۷/۵۸۲۷ مورخ ۱۳۸۲/۷/۲۱ و ۷/۶۲۰۹ مورخ ۱۳۸۳/۸/۱۶ و ۷/۵۴۵۰ مورخ ۱۳۷۴/۱۱/۱۰ در خصوص جرم تام اختلاس و شروع به اختلاس و سرقت و شروع به سرقت و در نظریه مشورتی شماره ۷/۹۹۴۶ مورخ ۱۳۷۱/۹/۲۵ در خصوص تمام جرایم، این‌گونه اظهار نظر نمود که اگر کسی مرتکب یک جرم تام و یک شروع به جرم شود، این فرض مشمول قسمت دوم ماده ۴۷ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰ می‌باشد و می‌بایست نظیر مباشر دو جرم تام یکسان با وی برخورد گردد و مجازات چنین مرتکبی نباید بیشتر از مرتکب دو جرم تام یکسان باشد (شهری و همکاران، ۱۳۸۶، ۸۲۶-۸۲۷).

همان‌گونه که مشاهده می‌گردد چنین مبحثی بی‌ارتباط به بحث اصلی ما در خصوص شدیدتر بودن مجازات معاون نسبت به مباشر در فرض تعدد در برخی درجات جرم تعزیری نیست. بنابراین می‌توان با الهام از چنین نظریه مشورتی و تمسک به اولویت چنین در نظر گرفت که مجازات معاون نیز نباید شدیدتر از مجازات مباشر باشد. ضمن این که عدالت و انصاف و قاعده تناسب جرم و مجازات نیز مؤید چنین نظری می‌باشد. با این حال در این زمینه ایراد نحوه قانون‌گذاری کاملاً مشهود است. ایرادی که برطرف نمودن آن جز با اصلاح مواد مرتبط در قانون مجازات اسلامی برطرف نخواهد شد.

نتیجه‌گیری

تعدد مادی جرم وضعیتی است که فردی هنجارهای کیفی را بیش از یک بار نقض نماید. در این وضعیت جدید بحث تعیین مجازات مرتکب مطرح می‌شود که مسلماً باید متفاوت از وضعیت مرتکب جرم واحد باشد. علیرغم وضع و تدوین مقررات نسبتاً کامل و در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲؛ همچنان برخی ایرادها بر این قانون مترتب است؛ ایرادهایی که

باید مورد توجه قرار گیرد. یکی از این ایرادات زمانی است که در هنگام تعدد جرم و بر اساس ماده ۱۳۴ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، مجازات شخصی که مرتکب جرم یک تا شش تعزیری متعدد شود، تشدید شده است که نتیجه آن اجرای مجازات اشد از بین محکومیت‌های متعدد است. در چنین فرضی در صورت معاونت در چند جرم هیچ‌گاه مجازات معاون از مباشر فراتر و اشد نخواهد بود. از سویی دیگر قانون‌گذار در تبصره ۴ همان ماده، تشدید مجازات و اجرای تنها یک مجازات (مجازات اشد) را در مورد جرائم تعزیری هفت و هشت جاری نکرده است و از قاعده جمع مجازات‌ها در این دو نوع جرم پیروی کرده است. در بحث معاونت در جرم نیز در ماده ۱۲۷ قانون مجازات اسلامی، قانون‌گذار از نظام خاصی که به نظام عاریه‌ای شهرت دارد پیروی نموده است و مجازات معاون بر اساس مجازات مباشر در نظر گرفته شده است بدین نحو که به استناد بند «ت» ماده مذکور، مجازات معاون یک تا دو درجه پایین‌تر از مجازات جرم ارتكابی است. با ملاحظه درجات جرم تعزیری و قوانین تعدد می‌بایست چنین اظهار داشت که در تعدد مادی جرم، در خصوص معاون و مباشر جرم، چهار حالت متصور است: حالتی که جرایم ارتكابی همگی چند جرم درجه هفت یا هشت یا چند جرم درجه هفت و هشت است؛ فرضی که مباشر به همراه معاون جرم چند جرم انجام می‌دهند که یکی از جرایم درجه هفت باشد؛ حالتی که تمام جرایم ارتكابی مستوجب مجازات تعزیری درجه یک تا چهار باشند و فرضی که جرایم ارتكابی درجه پنج و شش یا چند جرم درجه پنج و یا شش تعزیری است. با بررسی این فروض، مشخص می‌گردد در فرضی که جرایم ارتكابی درجه پنج و شش یا چند جرم درجه پنج و یا شش تعزیری است، مجازات معاون بیش از مباشر می‌باشد و از مجازات مباشر شدیدتر می‌گردد.

استدلالی که می‌توان بر آن متمسک شد این است که بر اساس قسمت دوم ماده ۴۷ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰، در مواقعی که شخصی مرتکب دو جرم کامل و تام می‌شد که آن جرایم، جرایم یکسانی بودند، آن شخص فقط به یک مجازات محکوم می‌شد و آن مجازات در خصوص آن شخص تشدید می‌شد. تشدید مجازات آن شخص نیز بر اساس رأی وحدت رویه شماره ۶۰۸ مورخ ۱۳۷۵/۶/۲۷ و نظریه مشورتی شماره ۷/۵۰۸۴ مورخ ۱۳۸۰/۶/۲۵ نمی‌بایست از حداکثر مجازات تعیین‌شده برای آن جرم تجاوز نماید. حال اگر چنین شخصی مرتکب یک فقره جرم تام و یک شروع به جرم و یا دو جرم مختلف و متفاوت می‌گردید، در این فرض مجازات‌ها جمع می‌گردیدند. همان‌گونه که می‌بینیم این امر مخالف با عدالت و انصاف بود؛ زیرا مرتکب دو جرم

تعزیری یکسان مجازات کمتری از چنین مرتکبی متحمل می‌شد. در نتیجه اداره حقوقی قوه قضائیه، طی نظریات مشورتی در دفعات مختلف، این‌گونه اظهار نمود که اگر کسی مرتکب یک جرم تام و یک شروع به جرم شود، می‌بایست نظیر مباشر دو جرم تام یکسان با وی برخورد گردد و مجازات چنین مرتکبی نباید بیشتر از مرتکب دو جرم تام یکسان باشد. بنابراین با الهام گرفتن از چنین آرای وحدت رویه و نظریات مشورتی می‌توان و همچنین تمسک به اولویت چنین در نظر گرفت که مجازات معاون نیز نباید شدیدتر از مجازات مباشر باشد. ضمناً عدالت و انصاف و قاعده تناسب جرم و مجازات نیز مؤید چنین نظری می‌باشد. با این حال هنوز در این زمینه ایراد قانونی وجود دارد و راهکار آن چیزی جز اصلاح مواد مرتبط در قانون مجازات اسلامی نمی‌باشد.

فهرست منابع

۱. اصغری، عبدالرضا؛ رضانی، قدرت الله (۱۳۹۶). معاونت در جرم از منظر فقه و حقوق جزای ایران و افغانستان و مصر. فصل‌نامه قضاوت، شماره ۹۰، ص ۵۱-۷۲.
۲. الافریقی المصری (ابن منظور)، محمد بن مکرم (۱۴۱۴). لسان العرب. بیروت: دارالفکر.
۳. اعظمی، علی اصغر؛ حیدری، مسعود؛ جعفری، محمد جواد (۱۳۹۷). بررسی تعدد نتیجه و مقایسه آن با تعدد جرم. فصل‌نامه پژوهش‌های حقوق کیفری، سال هفتم، شماره ۲۵، ص ۱۵۹-۱۸۹.
۴. انصاری، مرتضی بن محمد امین (شیخ انصاری) (۱۳۹۰). مکاسب. قم: مجمع الفکر الاسلامی.
۵. بهره‌مند، حمید (۱۳۹۶). چالش‌های مقررات تعدد جرم در جرایم سایبری. فصل‌نامه علمی مجله حقوقی دادگستری، سال هشتاد و یکم، شماره ۱۰۰، ص ۵۳-۶۶.
۶. پوربافرانی، حسن (۱۳۸۴). تعدد و تکرار جرم در حقوق کیفری ایران. فصل‌نامه مدرس علوم انسانی، ویژه نامه حقوق، ص ۲۵-۴۶.

۷. پیمانی، ضیاء‌الدین (۱۳۷۴). جرایم علیه امنیت و آسایش عمومی. تهران: نشر میزان.
۸. جلائیان صالح، یاور؛ مؤمنی، مهدی؛ صابریان، علیرضا؛ روحانی مقدم، محمد (۱۴۰۰). تحلیل حقوقی نقش زمان در تحقق جرم، تعیین کیفر و اعمال آن. فصل‌نامه پژوهش‌های فقه و حقوق اسلامی، سال هفدهم، شماره شصت و سه، ص ۳۷-۶۲.
۹. جوانمرد، بهروز؛ نوروزی، نادر (۱۳۸۸). بررسی جرائم خرد در حقوق کیفری ایران. فصل‌نامه علمی مجله حقوقی دادگستری، سال هفتاد و سوم، شماره ۶۷، ص ۱۲۷-۱۴۴.
۱۰. خمینی، سید روح‌الله (۱۴۱۵). المکاسب المحرمه. قم: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
۱۱. خواجه نوری، عبدالله (۱۳۴۶). تعدد جرم. مهنامه قضایی، شماره ۱۷، ص ۳۳-۴۲.
۱۲. ذاکر حسین، محمد هادی (۱۳۸۸). چشم انداز تعدد جرم از افق مبانی فقهی. نشریه دادرسی، سال سیزدهم، شماره ۷۳، ص ۲۵-۳۱.
۱۳. شامبیاتی، هوشنگ (۱۳۸۴). حقوق جزای عمومی. تهران: نشر ژوبین.
۱۴. شهری، غلامرضا؛ تحصیلدوست، فریدون، صمدی اهری، محمدهاشم، کاکای افشار، حسین و رحیمی اصفهانی، عباسعلی (۱۳۸۶). مجموعه تنقیح شده قوانین و مقررات کیفری. تهران: روزنامه رسمی کشور.
۱۵. طوسی، محمد بن حسن (۱۳۷۸). المبسوط: فی فقه الامامیه. تهران: المکتب المرتضویه.
۱۶. عبدالمنعم، محمود بن عبدالرحمان (۱۴۱۹). معجم المصطلحات و الالفاظ الفقهیه. قاهره: دارالفضیله.

۱۷. فخر، حسین؛ دولتی کلان، الهام (۱۳۹۵). بررسی ملاک‌های تشخیص تعدد جرم از جرم واحد. *کانون وکلای دادگستری*، سال دوازدهم، (دوره جدید)، شماره ۴۳ و ۴۴، ص ۵۱-۷۰.
۱۸. قیاسی، جلال الدین (۱۳۹۰). معاونت در جرم از دیدگاه فقه اسلام. *مجله پژوهش حقوقی دانشگاه قم*، سال سوم، شماره ۳، ص ۱۳۹-۱۶۶.
۱۹. گلدوزیان، ایرج (۱۳۸۳). *محشای قانون مجازات اسلامی*. تهران: مجمع علمی و فرهنگی مجد.
۲۰. مقدم، دبیر (۱۳۵۱). *تعدد جرم و ماده ۲: ملحقه به ائین دادرسی کیفری*. مهنامه قضایی، شماره ۸۳، ص ۱-۶.
۲۱. مکارم شیرازی، ناصر و جمعی از محققان (۱۳۷۶). *تفسیر نمونه*. قم: دارالکتب الاسلامیه.
۲۲. میرمحمدصادقی، حسین (۱۳۹۰). *جرائم علیه اشخاص*. تهران: نشر میزان.